

Rued Langgaard: Symfoni nr. 9 “Fra Dronning Dagmars By” (BVN 282)

Kritisk førsteudgave ved Bendt Viinholt Nielsen

Forord

Om symfoni nr. 9

Den 1. august 1940 tiltrådte Rued Langgaard stillingen som organist og kantor ved Ribe Domkirke, og den 1. september samme år flyttede han med sin hustru Constance til byen. Som komponist befandt han sig på daværende tidspunkt i en uproduktiv periode. Efter fuldførelsen af det to timer lange orgelværk *Messis* i 1937 var han faktisk gået helt i stå med at komponere og havde øjensynlig brugt sine kræfter på en opslidende kamp mod de københavnske musikautoriteter og på talrige forsøg på at få et job som organist. I Ribe kom han lidt efter lidt i gang med at komponere igen. I den første tid blev det kun til klavermusik samt nogle orgelpræludier og motetter til brug i kirken. Den første orkesterkomposition, han fuldførte efter 1940, var således symfoni nr. 9. Den foregående symfoni (nr. 8) var i alt væsentligt blevet færdig i 1928 (selv om den efterfølgende blev revideret i flere omgange), og Langgaard havde altså igennem 14 år ikke bidraget med nyt til genren.

Den nye symfoni blev til på følgende baggrund: Riberhus slotsbanke nordvest for Ribe by var i middelalderen og renæssancen sæde for et kongeligt slot. Bygningerne gik i forfald efter svenskekrigene i midten af 1600-årene. Mursten og fundamenter blev efterhånden fjernet og genbrugt andetsteds, således at der til sidst kun var banken og voldgraven samt enkelte, skjulte bygningsrester tilbage. I 1913 opsattes Anne Marie Carl-Nielsens Dronning Dagmar-statue på borgbanken, og i 1940-41 blev der som et statsligt nødhjælpsarbejde foretaget en oprensning af voldgraven og en regulering af den medtagne banke, samtidig med at Nationalmuseet gennemførte arkæologiske undersøgelser på stedet. Den 14. juni 1942 afholdtes en festgudstjeneste i Ribe Domkirke i anledning af, at Riberhus Slotsbanke nu kunne genåbnes i renoveret stand for offentligheden. Rued Langgaard komponerede et orgelpræludium til denne festgudstjeneste, *Fantasi over “Dronning Dagmar ligger i Ribe syg”* (BVN 280). Satsen er baseret på folkevisemelodien om dronning Dagmars død, som hver dag siden 1933 har lydt ud over byen fra klokkespillet i Ribe Domkirkes tårn.

Den almene interesse for Riberhus skyldes navnlig, at folkeviserne sammenknytter den sagnomspundne dronning Dagmar med lokaliteten. At det historisk er en højst tvivlsom tilskrivning, er en anden sag. En version af viserne beretter om, hvorledes den böhmiske prinsesse kom sejlene til Ribe, ankrede op ved Mandø og blev modtaget på Riberhus af sin tilkommende ægtemand, kong Valdemar II (1170-1241). Dagmar, hvis fødenavn var Margrethe, blev gift med Valdemar i 1205. Hun døde i barselsengen allerede i 1212 – hvilket ifølge folkevisetraditionen skete i Ribe. Dagmar blev dog, ligesom kongen, begravet i Ringsted. Sagnene om dronning Dagmar og Ribe blev naturligvis draget frem i forbindelse med Riberhus slotsbankes indvielse i 1942. På grund af den tyske besættelse af landet, blev nationale og historiske temaer som dette betonet i endnu højere grad, end det nok ellers ville være sket. Viserne om dronning Dagmar og Ribe virkede i hvert fald inspirerende på Rued Langgaard, som et par uger efter den nævnte festgudstjeneste påbegyndte en ny symfoni, “Fra Dronning Dagmars By”. Den 1. juli 1942 var han og Constance taget på sommerophold i Troense på Tåsinge, og den 3. juli gik han i gang med at skitsere symfoniens førstesats. Denne skitse blev afsluttet i Ribe den 7. september 1942, finalen forelå i skitseform den 29. september og anden sats den 8. oktober. Som tredje sats genanvendte Rued Langgaard sin orgelfantasi over “Dronning Dagmar ligger i Ribe

syg”, som han orkestrerede den 17. november under titlen *Ribe Domkirke*. Det renskrevne partitur til hele symfonien blev afsluttet i Ribe den 26. november 1942.

To dage senere indsendte Langgaard partituret til Statsradiofonien i København. Værket blev antaget til opførelse i radioen og stemmerne udskrevet på Statsradiofoniens bekostning. Rued Langgaard rejste i slutningen af maj 1943 sammen med Constance til København for at overvære prøveforløbet og uropførelsen af symfonien. Flere musikere har berettet, hvorledes det spændte af, da dirigenten Launy Grøndahl under prøven satte an til polonæsen (sats II) og derpå vendte sig om mod komponisten, for at høre om tempoet var rigtigt – hvorefter Langgaard resolut rejste sig, greb Constance og dansede rundt med hende nogle gange til orkestrets store morskab, idet han samtidig svarede Grøndahl: “Ja, ja, det er det helt rigtige tempo!”

Få dage forinden havde avisen *Vestkysten* bragt et interview med komponisten om det nye værk. Langgaard blev bedt om at fortælle lidt om symfonien og sagde:

Symfonien er i fire afsnit. Første Del “Dronning Dagmar sejler til Ribe” har tilknytning til Ribehistorikeren Anders Sørensen Vedels Folkevisersion: “For Mandø kastes deris Ancker, tager de hin unge Frk. Dagmar, hun bleff paa Riber-Hus led”. Det er en musikalsk Belysning af Dronning Dagmar-Statuen paa Riberhus Slotsbanke, hvor hun forventningsfuld og tankefuld staar paa sit Skib i den friske Havluft, mens Skibet sejler mod Danmark, hvor “Valdemar Koning aff Danemark, hand recker hende huden Haand”. I anden Del, “Dansen paa Riberhus” hører man “der danser Riddere” og “Jomfru Spædelsko” ved Festen paa Slottet. Tredie Del, “Ribe Domkirke”, skildrer Kirkens Monumentalitet, det tusindaarige Bispesæde. Orgelspillet isprængt Stormklokketaarnets Klokkespils “Dronning Dagmar ligger i Ribe syg”. Fjerde Del er med Henblik paa Ribes store Fortid formet som et Apotheose benævnet “Fortids brusende Livsløb”.

På interviewerens spørgsmål om, hvorvidt der benyttes folkevisemotiver i symfonien svarer Langgaard, at “naar undtages Dronning Dagmar Visen, har jeg ikke benyttet andre Folkevisemelodier, og der er intet Midalderspræg over Musikken. Det er det romantiske Orkester, der skildrer Ribe.” (*Vestkysten* 27.5.1943, signeret –ff.). De første tre satser er dog forsynet med mottoer i form af citater fra tre folkeviser om Dronning Dagmar og Riberhus. For de første to visers vedkommende var Langgaards kilde historikeren Anders Sørensen Vedels *Et hundrede udvalgte danske viser*, den første trykte, danske folkevisesamling, som blev publiceret i Ribe i 1591. Samlingen blev genudgivet i to bind i 1926-27 af Povl Rubow under titlen *Anders Sørensen Vedels Folkevisebog*. Vedels versioner af viserne findes også, sammen med forskellige varianter, i tredje del af det videnskabelige værk *Danmarks gamle Folkeviser* (DgF), udgivet af Svend Grundtvig (Kbh. 1863). Den tredje vise citeres af Langgaard i en version, der svarer til DgF nr. 135, version A (mens Vedels variant af samme betegnes version C).

Til den første sats, *Dronning Dagmar sejler til Ribe*, citerer Langgaard tre strofer af visen *Dronning Dagmars hjemfærd til Danmark*. Af DgF's kommentar fremgår det, at det er Anders Sørensen Vedel, som for egen regning har tildigtet lokaliteterne Mandø og Riberhus; i de ældre kilder, Vedel har benyttet, er der ingen specifik stedsangivelse. Til anden sats, *Dansen på Riberhus*, knytter Langgaard de første strofer af en vise, der hos Vedel kaldes *Den sjette vise om marsk Stig*; den har altså reelt intet som helst med dronning Dagmar og brylluppet i 1205 at gøre, men vedrører Riberhus' indtagelse ved list et halvt århundrede senere. Den tredje sats, *Ribe Domkirke*, har som motto en strofe af visen om dronning Dagmars død, bedre kendt som “Dronning Dagmar ligger i Ribe syg”. Citatet skildrer det øjeblik, hvor kongen efter et heftigt ridt når frem til dronningens dødsleje i Ribe. Hun er død, da han ankommer, men kaldes ved hans bøn til live for en kort stund.

Uropførelsen den 31. maj 1943 klokken 20.15 til 20.45 var en direkte studieopførelse (uden publikum). Det var den ottende udsendelse i en serie med titlen “Den danske Symfoni”. Opførelsen fandt sted i radioens koncertstudie i Tordenskjoldsgade, populært kaldet “stærkassen” (og senere anvendt som Det Kongelige Teaters Ny Scene). I de følgende år genopførte Radio-Orkestret og Grøndahl enkeltsatser fra symfonien i radioen en del gange, dog kun sats I, II og III, i flere tilfælde sats II og III sammen. Det var iørefaldende musik, der passede godt ind i den nationale musikprofil, der blev lanceret under krigen. De to midtersatser blev opført af Grøndahl endog så sent som i 1956, det år han gik af som dirigent for orkestret.

Den 2. november 1949 afholdt Aarhus By-Orkester en koncert i Ribe med Thomas Jensen som dirigent. Rued Langgaard var blevet inviteret til koncerten, men anede ikke, at orkestret ville opføre et stykke af ham

uden for det trykte program. Efter Carl Niensens ouverture til *Maskarade* annoncerede Thomas Jensen, at man gerne ville opføre et stykke med lokal tilknytning, nemlig Langgaards symfonisats *Ribe Domkirke*. Bagefter blev komponisten stærkt hyldet af publikum: "Bifaldet efter den ret korte Sats vilde næsten ingen Ende tage. Rued Langgaard maatte op at staa, og han modtog en Hyldest, som rørte ham selv, og som Ribes Musikpublikum aabenbart havde savnet en Lejlighed til at give ham" (*Ribe Stiftstidende* 3.11.1949). Programmet omfattede i øvrigt værker af Beethoven og Knudåge Riisager (balletmusikken *Tolv med Posten*) samt et ekstranummer af Grieg.

Symfonien blev første gang koncertopført i sin helhed den 25. juli 1993 i Tivolis koncertsal med Artur Rubinstein Filharmoniske Orkester fra Lodz under ledelse af Ilya Stupel. Orkester og dirigent havde året før udsendt den første fonogramindspilning af symfonien på plademærket Danacord (DACOCD 407).

Bendt Viinholt Nielsen, okt. 2011

Mottoer fra folkeviser om Dronning Dagmar og Riberhus' indtagelse.

I Dronning Dagmar sejler til Ribe

For Mandø kaste de deris Ancker,
alt paa den huide Sand:
Toge de hin unge Frøken Dagmar
de løffte hende først paa Land.

Tager de hin unge Frøken Dagmar,
de løffte hende først paa Land:
Valdemar, Koning aff Danemark
hand recker hende huden Haand.

Der var Silcke oc Skarlagen rød,
saa uit paa Jorden udbred:
Dagmar fulde baade Fruer oc Møer,
hun bleff paa Riberhus led.¹

II Dansen på Riberhus

Der gaar Dans paa Riber Gade
– Slottet det er vundet –²

III Ribe Domkirke

Dronning Dagmar reiser sig af Baaren op
hendes Øjne var blodig røde:
O ve, o ve, min ædelige Herre!
hvi gjorde I mig den Møde?³

IV Finale. Fortids brusende Livsløb

[Intet motto]

Noter

1. Af "Dronning Dagmar i Danmark", Danmarks gamle Folkeviser, DgF 133B, strofe 6-8.
2. Af "Indtagelsen af Riberhus", Danmarks gamle Folkeviser, DgF 147D, strofe 1, vers 1-2.
3. Af "Dronning Dagmars Død (1212)", Danmarks gamle Folkeviser, DgF 135A, strofe 19.
Det er RLs stavemåder med ubetydelige ændringer, som gengives ovenfor.